

“AVTOMOBIL YO‘LLARIDA ARXITEKTURA-LANDSHAFTNING AXAMIYATI LOYIHALASH”

Xalimova Shaxnoza Rahmidijanovna

Toshkent davlat transport universiteti dotsenti

Olimjonova Nozima Foziljon qizi

Toshkent davlat transport universiteti talabasi

Sobirova Diyora Davron qizi

Toshkent davlat transport universiteti talabasi

Annotatsiya: Avtomobil yo'llaridagi landshaft – bu yo'lning atrofidagi tabiiy va madaniy elementlar, manzaralar, o'simliklar va inshootlar majmuasini anglatadi. Bu landshaft yo'lning estetik ko'rinishi va qulayligini oshirish uchun muhimdir. Avtomobil yo'lidagi landshaft quyidagi unsurlardan iborat bo'lishi mumkin:

Kalit soʻzlar: Avtomobil yo'li, xavfsizlik, jarayonlar, transport vositalari, landshaft, tabiiy jarayonlar, manzaralar, inshootlar, muhit.

Avtomobil transportining rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan muammolar hozirgi vaqtgacha o'zining to'liq yechimini topmagan. Avtomobillashtiruv jarayonining faol davom etishi va yo'l qurilishining o'sishi juda katta salbiy jarayonlarga: yo'l transport hodisalarida ko'plab insonlarning halok bo'lishiga, atrof-muhitning ifloslanishiga va bu bilan bog'liq bo'lgan insonning hayot faoliyati sharoitining o'zgarishiga olib kelmoqda.

Avtomobil yo'llarining qurilishi va undan foydalanishda estetik va ekologik omillarni hisobga olmaslik landshaftda ichki va tashqi o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda, bu keyinchalik tabiatda nazoratga olinishi qiyin bo'lgan buzuvchi jarayonlarning yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 11-sentyabr PQ-3262-son «Avtomobil yo‘llarini ko‘kalamzorlashtirish va arxitektura-landshaft jihatdan tuzish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarorida avtomobil yo‘llarining arxitektura-badiiy tuzilishi darajasini tubdan oshirish, respublikaning avtomobil yo‘llari bo‘ylab yo‘l chekkalari tasma yashil nav-nihollar o‘tkazish va ularni obodonlashtirishga, yo‘l harakati xavfsizligini ta‘minlash va atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha zamonaviy talablar bilan chambarchas bog‘liq holda yagona tizimli va kompleks yondashuvni shakllantirish ustuvor yo‘nalishlar etib belgilansin deyilgan.

Курувчилар oldiga quyidagi vazifalar qo‘yilgan:

- avtomobil yo‘llarining hududiy arxitektura-badiiy tuzilishi va landschaft dizayni qismida zamonaviy yondashuvlarni shakllantirish va amalga oshirish borasida yagona davlat siyosatini olib borish yo‘li bilan avtomobil yo‘llariga ajratilgan tasma yo‘l bo‘yi hududlarini tegishli holatda saqlash bilan bog‘liq ishlarni samarali tashkillashtirish va tizimli asosda amalga oshirish;
- respublikaning har bir mintaqasidagi iqlim sharoitlarini hisobga olgan holda, avtomobil yo‘llarini obodonlashtirish va ko‘kalamzorlashtirish sohasida ilg‘or zamonaviy texnologiyalar va xalqaro standartlarni keng ko‘lamda qo‘llash orqali ilmiy-tadqiqot ishlarini oqilona tashkil etish;
- avtomobil yo‘llari va ularning konstruktiv elementlarini noqulay ob-havo iqlim omillarining ta‘siridan himoya qilish bo‘yicha ilg‘or xalqaro tajribani sinchiklab o‘rganish natijalariga ko‘ra avtomobil yo‘llariga tutash hududlarni transportning chiqindi gazlar bilan havoni ifloslantirishidan muhofaza qilishning eng samarali va amaliyotda muvaffaqiyatli sinovdan o‘tgan zamonaviy usul va texnologiyalarni joriy etish;
- umumfoydalanadigan avtomobil yo‘llariga ajratilgan hududlar chegarasidagi yo‘l bo‘yi hududlarini saqlash;

- sugʻorish va yashil nav-nihollarni parvarish qilish resurslarini tejaydigan ilgʻor texnologiyalarni joriy etishni hisobga olgan holda, avtomobil yoʻllarining zamonaviy arxitektura-badiiy tuzilishi hamda landshaft dizaynini ishlab chiqish va amalga oshirish;
- dekorativ, shu jumladan yangi-yangi turdagi dekorativ oʻsimliklarni chet ellardan xarid qilish yoʻli bilan ularning koʻchatlarini yetishtirish boʻyicha respublika mintaqalarida dekorativ oʻsimliklarning ixtisoslashtirilgan koʻchatxonalarini tashkillashtirish;
- zarur hollarda avtomobil yoʻllariga tutash hududlarni koʻkalamzorlashtirish, obodonlashtirish va tegishli holatda saqlash borasidagi ishlarga soha tashkilotlarini jalb etish;
- katta shaharlarning markaziy koʻchalarini koʻkalamzorlashtirish va navnihollarni parvarish qilish boʻyicha shartnoma asosida xizmat koʻrsatish, shuningdek, yuridik va jismoniy shaxslarga ham shunday xizmatlar koʻrsatish.

Hozirgi avtomobil yoʻllarini arxitektura-landshaft loyihalash tushunchasi birdan paydo boʻlmagan. Yoʻlga estetik koʻrinish berish inson hayoti rivojlanishining uzoq vaqt davom etgan jarayonida va u yaratgan material dunyosida shakllanib borilgan. Landshaft tarixiy davrga bogʻliq holda oʻzgarib turadi va har xil xalqlarda har xil koʻrinishda boʻladi. Bu inson tomonidan qadimgi davrda shakllantirilib, hozirgi vaqtgacha davom etib kelmoqda. Eng qadimgi yozuvlarda yoʻl toʻgʻrisida, shuningdek yoʻlni obodonlashtirish usullari, ularning darajasi haqida toʻgʻridan-toʻgʻri maʼlumotlar keltiriladi. Bu maʼlumotlar bizning eragacha boʻlgan 1299 yilda yashab oʻtgan Misr firʼavni Ramzes II ga tegishli boʻlib, unda yoʻlni obodonlashtirishga katta eʼtibor berilgan. Sakral yoʻllari juda katta estetik ahamiyatga ega boʻlgan. Bunday yoʻllarga diniy yoki magistik ritual harakatlarni olib borish mumkin boʻlgan yoʻllar kirgan, ular ibodatxonalarga, mozorlarga va boshqa diniy ahamiyatga ega boʻlgan binolarga olib borganlar.

Hozirgi kunda yoʻlni landshaftli estetik loyihalashning uchta jihati mavjud:

- yoʻlning xusni (chiroyi) va undan olinadigan foyda uning funksional-estetik maqsadlilikligi;

- yo‘lning tashqi ko‘rinishi, obyektning fazoda arxitektura estetikasi;
- yo‘lda harakatlanganda olinadigan xissiyotlarning yig‘indisi deb tushuniladigan yo‘lning xusni (chiroyligi), yo‘l atrofining xusni.

Qadimda, Assiro-Vavilonda, qadimgi Hindistonda, Gretsiyada, Xitoyda yuzaga kelgan mifologik manbalarda yo‘lga tegishli bo‘lgan «to‘g‘ri», «keng», «tog‘li» atamalarni uchratish mumkin. Shunday qilib qadimda yo‘lning sifati to‘g‘risida texnik deb ataluvchi ideal-abstrakt tushunchalar tug‘ilgan: ya‘ni uning to‘g‘riligi, kengligi, qoplamaning ravonligi, yo‘lda toshlar yoki boshqa buyumlarning bor yoki bo‘lmasligi. Ammo qadimda bunyod qilingan, ya‘ni qurilgan yo‘llarni hozirda «obodonlashtirish» deb ataluvchi atamasiz tafakkur qilib bo‘lmaydi. Tosh terilgan yo‘llar faqat transport harakatini o‘zgartirib qolmasdan unga, yangi estetik ko‘rinish bergan. Yo‘llar yoki tosh terilgan ko‘chalar umumiy holatda arxitekturali-tashkiliy muhitga aylangan, o‘zining konstruktiv materiali bilan qadimgi shaharlarning binolariga yaqinlashib borgan. Trassaning o‘tishida landshaft elementi bilan uyg‘un bo‘lmagan hududlarga misol qilib

tepaliklarni mayda o‘ymalar bilan kesib o‘tuvchi, bo‘ylama qiyaligi doimiy bo‘lgan yoki o‘rmon massivlarining uzun to‘g‘ri qilib o‘tkazilgan hududlarni ko‘rsatish mumkin. Eng qadimgi yozuvlarda yo‘l to‘g‘risida, shuningdek yo‘lni obodonlashtirish usullari, ularning darajasi haqida to‘g‘ridan-to‘g‘ri ma‘lumotlar keltirildi. Bu ma‘lumotlar bizning eragacha bo‘lgan 1299 yilda yashab

o‘tgan Misr fir‘avni Ramzes II ga tegishli bo‘lib, unda yo‘lni obodonlashtirishga katta e‘tibor berilgan. Sakral yo‘llari juda katta estetik ahamiyatga ega bo‘lgan. Bunday yo‘llarga diniy yoki magistik ritual harakatlarni olib borish mumkin bo‘lgan yo‘llar kirgan, ular ibodatxonalarga, mozorlarga va boshqa diniy ahamiyatga ega bo‘lgan binolarga olib borganlar.

Bunday yo‘llarning eng mashhurlari – jarayonlar yo‘li – Qadimgi Vavilonda esa gil va Ishtar darvozalarini bog‘lagan. Qadimgi Gretsiyada muqaddas yo‘llar Afinadan Elevsinga tomon davom etgan, ularda diniy marosimlar o‘tkazganlar.

Karnakdagi sfinkslar alleyasi juda mashhurdir, unda ibodatxonaga olib boruvchi uzunligi 400 metr bo‘lgan yo‘lning ikkala chetiga haykallar o‘rnatilgan. Pekin atrofida Minsk dinastiyasi davrida Muqaddas yo‘l qurilgan, u imperatorlarning ko‘milgan joyiga olib borgan. Umuman olganda sakral yo‘llariga har xil arxitektura-rassomchilik obyektlari: darvoza, haykallar, dekorativ devorlar va boshqalar qurilgan. **Vavilonga xos bo‘lgan yo‘ldan fragment. Taxminan bizning eragacha 580 yil.** Eramizgacha bo‘lgan VI-V asrga taalluqli bo‘lgan Persepoldagi (Persiya) Dariya I ga tegishli qasr tashlandiqlaridan topilgan toshli relyeflarda daraxtlar alleya qatori ko‘rinishida tasvirlangan. Salamansara III ga tegishli darvoza oldida ketayotgan harbiyning daraxtlar oldidan o‘tishi tasvirlangan.

- Qadimgi Xitoy imperatori Sin-Shixuandi bizning eragacha III asrda yo‘l qurilish dasturini amalga oshirib, katta mashtabda yo‘l chetiga daraxtlar ekishni buyurgan. Bu dasturni keyinchalik Chingiz xonning nabirasi Xubalay (XIII asr) davom ettirgan. U Xulaguid imperiyasi davrida yo‘l chetiga daraxt ekishni buyurgan. Daraxtlar faqat soya berib va uni bezatib qolmasdan, harakatning yo‘nalishini ham belgilagan.
- Ming yillar davomida quruqlikdagi yo‘llar ko‘kalamzorlashtirilgan. Bunday ko‘kalamzorlashtirishning odatdagi shakli to‘g‘ri alleyali bo‘lib, boshqa shakllardan ajratib turgan, shuningdek ular yo‘nalish olish imkonini bergan.
- Daraxtlar yo‘lda derenaj ro‘lini ham o‘ynagan, soya solib turgan, ayrim hollarda meva bergan. Shu bilan birgalikda to‘g‘ri ekilgan daraxtlar tabiiy shakl bilan uyg‘unlashib ketgan.

Avtomobil yo‘llarida transport vositalarini qulay va tez harakatlanishlarida arxitektura-landshaftning o‘rni katta. Nafaqat avtomobillarni balki, yo‘ldagi barcha yo‘l qatnashchilari omillariga arxitektura landshaft ko‘rinishi bilan ta’sir qilish mumkin. Shuning uchun barcha harakat qatnashchilarini qulay, xavsiz harakatlanish omillarini hisobga olish kerak bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Salimova B.D Avtomobil yo‘llari va shahar ko‘chalarini arxitektura-landshaft loyihalash.
2. Qalandarov M.M. Ko‘kalamzorlashtirish ishlari: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: “Faylasuflar” nashriyoti, 2013. – 88 b.
3. A.X.O‘roqov “Avtomobil yo‘llarini ko‘kalamzorlashtirish usullari” O‘quv qo‘llanma. 2019. 146 bet.
4. V.F. Babkov, O.V Andreyev. “Avtomobil yo‘llarini qidiruv va loyihalash”. TAYI professori A.R Qodirova tomonidan to‘ldirilgan va qayta ishlangan, mualliflashtirilgan ikkinchi nashri. Toshkent-2014
5. I.S. Sodiqov, Q.H. Azizov, A.X. O‘roqov. “Avtomobil yo‘llarini obodonlashtirish va jihozlash. T. TAYI. 2018. 367 b.
6. A.C. Сардаров “История и архитектура дорог Белоруссии”. – Минск: Вышэйшая школа, 2008. 168 с.

Internet ma’lumotlari:

1. <http://direksiya.uz/uz/news/oav/uzbyangiliklar/ozbekiston-avtomobil-yollarini-rivojlantirish-strategiyasi-elon-qilindi>,
2. Advice.uz,
3. Sputniknews.uz